19. II. 1994., prilog Danica, Prijedlozi povjesničara Rudolfa Horvata o zamjeni stanovništva između istočnog i zapadnog Srijema 1922. godine., Požeški zbornik "Zlatna dolina" sv. 2, Požega 1996., isto u Historijski zbornik XLIX., Zagreb 1996.; Neobjavljeni članak Rudolfa Horvata o Velikoj Hrvatskoj (reorganizaciji Monarhije iz 1907. ili početka 1908.), Časopis za suvremenu povijest, br. 3, Zagreb 1997.

Dr. Rudolf HORVAT

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJI JUŽNIH SLAVENA

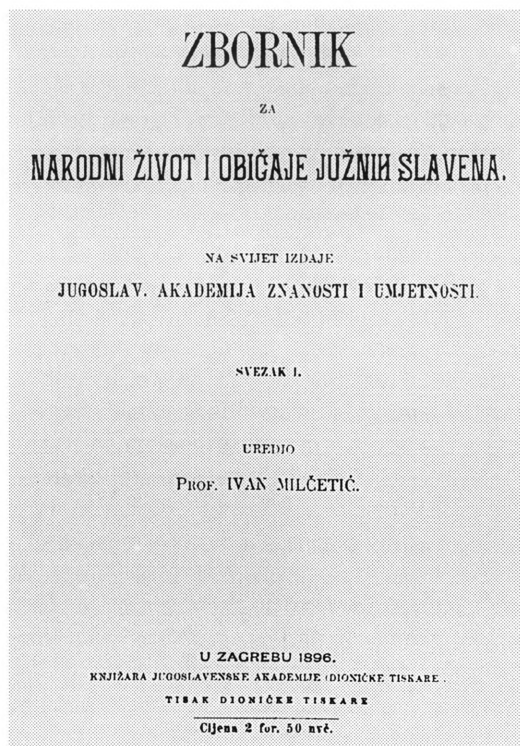
KOPRIVNICA (PRETISAK)

ŽENITBENI OBIČAJI

Koprivnička predgradja: Banovac, Bregi, Brežanec, Dubovec i Miklinovec u Hrvatskoj.

Momci se mogu ženiti, kad svrše 17., a djevojke kad stupe u 16. godinu. Ako se momak gdje zagledao u koju djevojku, javi svojim roditeljima, da bi se ženio. Više puta se momak stidi, da to reče roditeljima svojim, pa ga za to oni sami podsjete na ženidbu, veleći mu, da trebaju težaka u kući. On na to odnovara, da će se ženiti, ako mu dadu djevojku, koju on hoće. Poslije obiteljskoga sporazumka prelazi se na prošnju djevojke.

Ova je stvar u rukama žena. Mati momkova, ili njegova rodjakinja, ili koja vješta žena ide u kuću odabrane djevojke. Domaći je ne će zapitati, po što je došla, jer to već znadu, nego će zapodjenuti razgovor o svemu i svačemu. Napokon će reći sama ona žena: „Kad me ne ćete pitati, po što sam došla, moram vam to sama reći". Sada zapita roditelje, bi li htjeli dati svoju kćer za njezinoga štićenika. Pri tom stane hvaliti momka, da je dobar radnik, poslušan čovjek, da ne pije niti se skiće, a ima kraj tih dobrih svojstava još toliko i toliko gotovih novaca, blaga ili zemlje. Djevojčin, otac reče na to ovoj ženi, neka počeka par dana, dok se

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

SVEZAK I.

UREDIO

PROF. IVAN MILČETIĆ.

U ZAGREBU 1896.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE

Cijena 2 for. 50 nvč.

domaći posavjetuju; onda će već poslati odgovor momkovoj kući. Medjutim stanu roditelji djevojčini ispitivati, je li momak zbilja tako dobar i bogat, kako ga je opisala ona žena. Iza nekoga vremena poruče djevojčini roditelji momku, neka dodje k njima po odgovor; ne kane li mu dati djevojke, onda jave njegovim roditeljima, da još nijesu pripravili troška za ženidbu. Momak će na to na određeni dan doći sa svojim ocem ili drugim kojim rodjakom u kuću odabrane djevojke. Ovdje stanu djevojčini roditelji pripovijedati momku, kako su se raspitali o njemu i saznali, da on rad kune, da je pijanac i da se rad skiće; ako se momak kani „priženiti" u njihovu kuću, onda mu još spočitnu, kako ne će da radi, a oni trebaju dobroga težaka. Momak se pri tome crveni i od stida ne zna, što bi rekao. Njegov ga otac uzimlje u obranu, tvrdeći, da nije istina, što kažu zavidni ljudi. Djevojčini roditelji napokon reknu momku: „ako budeš bolji, dat ćemo ti svoju kćer za ženu". Momak naravski to obeća. Na to zapitaju djevojku, da li voli tog mladića i hoće li za nj poći. To je samo formalno, jer su je već prije pitali za to. Ona dakako odgovori da voli momka, pa se u to ime rukuje s njime. Dogovorivši se jošte, kad će na zapis pred župnika, svršeni su prosci.

Kad je momak s djevojkom drugi put „ozvan" u crkvi, počnu tražiti *svatove*, koji će činiti službu kod zaruka i vjenčanja. Momak ima svoje svatove, a djevojka svoje. Momak odabere sebi najprije *pozoviča*. To mora biti lijep mladić, rodjak ili prijatelj ženikov. Njegova je služba, da pozivlje goste. Drugi momkov svat, je *zastavnik*. Za tu službu biraju visoka mladića. Zastavnik ne ide u crkvu, ali ipak mu je velika služba na svadbi. *Djever* je kum a *prva podsnehalja* kuma mladenčeva. Mladenka sebi bira podekliča. To je obično njezina prijateljica ili rodjakinja, a u crkvi je za djeverušu s pozovičem, koji je tu za djevera. *Starešina* je kum mladenkin; a *druga podsnehalja* njezina kuma.

Zaruki se opslužavaju poslije drugoga oziva u crkvi. Na večer toga dana dodje u mladenkinu kuću mladenac sa svojim djeverom i podsnehaljom, a katkada i sa svojim roditeljima. Ondje već nadju osim ukućana starješinu i drugu podsnehalju. Čim udju u sobu i zažele „dobar večer", dade mladenkina majka prvoj podsnehalji usred sobe tanjur, na koji metnu mladenci svoje prstene. Podsnehalja ih izmijeni, pa daje djevojci momkov prsten a momku djevojčin. Iza toga daje djevojka momku četiri svilena rupca, a momak baci njoj u pregaču dar u srebrnom novcu. S time je službeni dio zaruka svršen. Svatovi se poredjaju uz prostrti stol, da večeraju i da se pozabave. Večera je obilna; gdjekada traje i do jutra, ali se ne pleše. Glavni je predmet razgovora za večere vjenčanje. Vjenčanje se obično odredi već za slijedeću nedjelju. - Izmedju zaruka i vjenčanja treba da posjeti zaručnik nekoliko puta svoju zaručnicu. Prvi put to biva već drugi dan rano u jutro. On donosi zaručnici na dar bocu rakije i nekoliko „pogačica" na tanjuru. - Dva dana pred vjenčanjem saziva pozovič svatove i goste. On se odjenuo u svečano odijelo. Na šeširu ima prišit vijenac, na prsima kiticu. Iz svakoga mu džepa vire vrpce od bijeloga rupca. Na desnoj ruci ima tri kitice uzduž rukava; nad svakom je ružmarin i „pantlike", bojadisane crveno, bijelo i plavo. Na rukama ima bijele rukavice, a desnicom drži batinu, lijepo iskićenu narodnom vrvcom. Ulicom ijujuče, da sjeti ljude na svečanost. - Dan prije vjenčanja drži se gozba u kući zaručnikovoj i zaručničinoj. Poslije večere ide zaručnik sa zastavnikom k zaručnici, da im ona prišije vijence na šešire. Zaručnik ponese sa sobom bocu vina i nešto kolača na tanjuru, pa to predaje zaručnici. U to vrijeme pripravlja ona svadbene kitice od ružmarina i „pantlika", koje će drugi dan dijeliti svatovima, a zaručnik joj neko vrijeme pomaže. Iza toga ovjenča zaručnica vijencem šešir svoga zaručnika a ovaj ju daruje srebrnim novcem. I zastavnik dobije vijenac na šešir. Gozba traje ove večeri do 10 sati bez glazbe i plesa.

Vjenčanje se obavlja u nedjelju ili u blagdan poslije velike mise, oko ½ 12 sati. Svatovi su svečano odjeveni. Zaručnica je odjevena u bjelinu, na rudastim i na čelo spuštenim vlasima imade zelen vijenac, na prsima kiticu ružmarina, a u ruci bijel rubac. Tako je odjeven i podeklič; ona nosi u rukama tanjur pokriven crvenom svilenom maramom, a na njoj vijenac od ružmarina vrvcama povezan. Podsnehalje su jednako odjevene, samo nemaju na glavi vijenca, nego šamiju i crn rubac; svaka nosi u ruci svijeću, koju upali u crkvi za vrijeme prisege. Mladenac i pozovič nose crno odijelo, na šeširu imaju prišit vijenac, a na prsima kiticu ružmarina. Djever i starješina odjeveni su jednako, samo nemaju vijenca na šeširu. U kući zaručničinoj sabrani sa već od jutra njezini svatovi i rodjaci, pa se goste. Oko 11. ure dodje u njezinu kuću zaručnik sa svojim svatovima i pozovičem, djeverom i prvom podsnehaljom uz pratnju „mužikaša" („primaša, kontraša"

klarineta, cimbole i „bajzara"). Podsnehalje postave mladenki vijenac na glavu. Ona na to kopči svatovima kitice na prsi, a svatovi je daruju srebrnim novcem. Starješina iza toga natoči djeveru čašu vina, a ovaj govori roditeljima zaručnice oprosni govor. Pri tom ih opominje, neka se ne staraju više o svojoj kćeri, jer će se za nju brinuti njezin „muž", koga će ona za to štovati. - U crkvu polaze svatovi ovim redom: naprvo pozovič i mladenka, za njima „mladenec" i podeklič, pa djever s drugom podsnehaljom i starješina s prvom podsnehaljom. Za svatovima idu mužikaši, svirajući kroz predgradje i grad. Roditelji mladenčevi i mladenkini ne idu nikada u crkvu, nego su svaki u svojoj kući sa svojim gostima. U crkvi za vrijeme prisege metne podeklič mladencu na glavu onaj vijenac, koji je putem nosila na tanjuru, a nakon prisege metne ga natrag na tanjur. Idući iz crkve stupaju svatovi ovim redom: mladenec s mladenkom, pozovič s podekličem, dever s prvom podsnehaljom. Mužikaši opet igraju do kuće a pozovič ijujuče.

Iz crkve doprate svatovi mladenku najprije u kuću njenih roditelja. Ondje je ostave, pa zajedno sa zastavnikom i mužikašima idu u kuću mladenčevu, da se prirede za *katana*. Za tu svrhu rabi se 6 ili 8 lijepih konja, koji se opreme ovako. Na hrptu iza sedla prostre se bijel rubac, obrubljen bijelim vrvcama. Ovaj rubac pokriju crvenim tako, da se od bijeloga vide samo uglovi. Prednjim uglom zavežu rubac za sedlo, a stražnjim za konjski rep. Na ostala dva ugla prišiju zelene vijence. Konji imaju jošte iskićene uzde crvenim i plavim vrvcama. Svatovi zajašu sada konje, i to ovim redom. Prva dva konja jaše pozovič s lijeve strane, a zastavnik s desne. Zastavnik drži u ruci *zastavu*. To je lijepo bojadisana palica, koju su podsnehalje iskitile svilenim rupcima. Katkada ih znade biti na zastavi do 50, a različite su boje. Osim rubaca ima na zastavi i svakojakih vrvca. Na vrh zastave utaknuta je jabuka, okićena zimzelenom. Drugi par čine t. zv. *pustosvati*. To su mladenčevi ili mladenkini rodjaci, odjeveni kao mladenac, sa zelenim vijencem na šeširu i kiticom na prsima. Ako su 4 pustosvata, onda čine dva para. Zadnji par čine djever i mladenac; ovaj jaše lijevoga konja, a onaj desnoga. Za katanama voze se u povorci kola. Na prvim se kolima vozi starješina i podeklič. U drugim su kolima obadvije podsnehalje; jedna od njih drži u ruci bocu vina, a druga tanjur s kolačima i pečenu kokoš. U trećim se kolima napokon voze mužikaši, koji igraju putem od mladenca do mladenke. Svati idu po mladenku. Došavši do njezinoga doma nadju zaključana vrata od dvora, a pred kućom su sakupljeni svi gosti i ukućani, osim mladenke. Pozovič prvi skoči s konja, uzme od podsnehalja bocu vina, pečenu kokoš i tanjur s kolačima, bez zapreke otvori vrata od dvora i nosi sve to kao dar kuharicama u kuhinju. Najstariji gost postavi se sada pred vrata od dvora i ne da svatovima da udju. K njemu dodju djever, starješina i zastavnik, a on ih zapita, po što su došli. Starješina odgovara ovako: „Izgubili smo ovcu, koja je danas stupila u naš red, pa je sada tražimo". Stari gost opet pita: „A jeste li vi pogodili pravu kuću? Starješina: „Jesmo, jer smo vidjeli mnogo pastira, koji su iz te kuće izašli". Napokon veli stari gost: Otvorit ćemo vam vrata, ako pogodite, što jo to: u jutro djevojka, o podne gospodja, a na večer žena?" Starješina pogadja:"to je ovca, koju mi tražimo!" Na to otvore svatovima vrata od dvora. Ali u dvoru ne nadju mladenke, jer se ona zatvorila u sobu, u koju svatovi ne mogu, jer se pred vrata postavila sestra, brat ili tko drugi od mladenkina roda. Mužikaši igraju pred vratima, a svatovi nastoje unići u sobu. Starješina pita:"Gdje je naša ovca, koju tražimo?" Čuvar odgovara: „Ovdje je unutri zatvorena. Kad je kupite, dobit ćete je!" Starješina na to pita: "Pa koliko tražiš za nju?" Čuvar udari veliku cijenu, katkada po sto forinti pa stane hvaliti svoju ovcu. Starješina obeća tek nekoliko novčića. Nastaje pogađanje, čuvar mnogo popušta, a starješina po malo pridomeće. Napokon se pogode za 3 forinta. Svi svatovi daju po nešto te starješina čuvaru predaje 3 for., a ovaj otvori vrata. Prvi unidje mladenac i poljubi mladenku. Zastavnik ode s mužikašima po zastavu, koju je ostavio u susjednoj kući. Kad je donese pred mladenkinu kuću, pleše neko vrijeme, pa ju zabode u krov tako, da bude na onom uglu kuće prema dvoru. U sobi se pomalo sakupe svi svatovi, ukućani i gosti. Svatovi počnu plesati kolo uz svirku mužikaša. Naprvo je mladenac, koji drži ljevicom zastavnika a desno se od njega redjaju mladenka, podeklič, obje podsnehalje, djever i starješina. U sredini kola pleše pozovič. Kraj ulaza u sobu stoje mladenkini roditelji. Kada dodje u kolo starješina prvi put do one strane, gdje stoje mladenkini roditelji, otpusti zastavnika, mužikaši prestanu igrati, kolo se zaustavi, a starješina progovara roditeljima:"Ova djeca prose blagoslova božjega, najprije od gospodina Boga i majke Marije, onda od oca i matere, napokon od svih svatova". Otac odgovori:"Hvala lijepa!" a kolo

nastavlja. To se još dva puta opetuje. Iza toga ostavi zastavnik mladenca, pa zaokrene s kolom i zapelja svatove za stol istim redom, kako su u kolu plesali.

Sad se počinje *gozba*. Na stol dolaze mnogovrsna jela. Kada dodje pečenka, počnu podsnehalje pjevati ovu svatovsku pjesmu:

„Sejali smo bažulka",
s pripjevom:
„Pelinka divojka,
Pelin nam je listoper
Su (sic!) zelena svila".

Kad ispjevaju ovu prvu kiticu, poljube se najprije podsnehalje, zatim poljube svoje susjede, koji prenesu poljubce duž stola. Svi se svatovi i gosti ljube, samo mladenci ne. Za to vrijeme sviraju mužikaši melodiju one pjesme. Poslije nastave podsnehalje pjesmu:
„Pod tom gorom visokom".

Iza ovoga stiha opet se pjeva pripjev, pa onda istu kiticu opetuju mužikaši, a svatovi se i gosti ljube. To se ponavlja iza svakoga stiha. Eto nastavka pjesme:

„Danas mu je treći dan.
Idemo ga mi dva glet,
Je l' je zišel ili ne.
Trgamo ga kuće tri,
Vijamo ga vence tri:
Jeden tebi na glavu,
Drugi meni na sablju,
Treti bude Mariji,
Vu čem pemo na gosti
K tvemu ocu, materi.
Ti ne sedi kraj mene,
Nego sedi prot mene!
Ljudi budu mislili,
Da je bratec s sestricom;
Neje bratec s sestricom,
Već je Martin a Janicom".[1]

Poslije te pjesme napuni se stol jelom i pilom i započne se ples. Djever mora sve svatove izvoditi iza stola. To biva ovako. Mužikaši počnu igrati, a starješina veli djeveru: „Gospon dever! Sad vi započnite svoju službu!" Djever uhvati prvu podsnehalju kod stola, odvede je usred sobe i počne s njom plesati. Kad mužikaši prestanu igrati, reče djever starješini: „Gospon starešina, to je s prvom gospom podsnehaljom prvi put". Na novo zaigraju mužikaši, a djever pleše drugi put s prvom podsnehaljom. Kad dopleše, javi to starješini: „Gospon starešina, to je s prvom gospom podsnehaljom drugi put. Zaigra se i treći put, pa tako djever završi ples s prvom podsnehaljom. Isto tako pleše on tri puta po redu s drugom podsnehaljom, pa svakoga puta javlja starješini. S podekličem pleše tri puta; a s mladenkom samo jedan put. Ovo posljednje javi on starješini ovako: „Gospon starešina, to je s mladom gospom prvi put. Sada je preporučam gosponu mladoženji". Mladenac pleše na to jedan put s mladenkom, pa onda veli starješini: „Gospon starešina, to je s mladenkom prvi put. Sada preporučam svim svatom, da plešu, koliko je koga volja". Sada zaplešu svi zajedno. Ples se nastavlja do ponoći, a kraj toga se pjeva, nazdravlja, jede i pije. – O ponoći opomene

starješina svate, da je sada vrijeme, da odvedu izgubljenu ovcu, koju su našli. Odmah se za tim postave svatovi u kolo, te plešu tri puta naokolo i tri puta mole blagoslov od mladenkinih roditelja, kao onda, kad su se sakupili u sobi. Napokon istim redom posjedaju za stol, da se goste. Prije odlaska pjevaju ovu pjesmu:

„Večeraj mi, Jano (ime mladenkino), za majkinim stolom,
Za majkinim stolom, pod zelenim vencem;
A zutra mi budeš za dragoga stolom,
Za dragoga stolom pod belom pečicom.

Na to se dižu svati i pustosvati, oproste se s gostima i ukućanima, pa se na kolima voze ili pješice idu ka kući mladenčevoj. Naprvo je zastava, a otraga mužikaši. Čim izadju iz dvora, pjevaju putem do kuće mladenčeve ovu pjesmu:

Laku noć, laku noć,
Naši stari (sic!) majka!
Prelepa vam hvala
Za Janicu (ime mladenkino) devojku.
Hajči kočiš konje,
Svi katani svoje,
A ti, Martin, (ime mladenca) svoje.
Da idemo bolje
U dragoga dvore.
Tamo njegva majka
Redom stole redi:
Na stolove svilene stolnjake,
Na stolnjake srebrene tanjure,
Na tanjure pozlatne kupice.

U kući mladenčevoj takodjer su gosti. Tu je sva njegova rodbina, njegovi roditelji i prijatelji. Kako dodju svatovi do kuće, izadju svi gosti iz kuće, a svatovi pjevaju ovu pjesmu:

„Otvarajte nam vrata
Naši stari majka!
Mi vam pelamo
Dva bela goluba:
Jednoga goluba,
Jednu golubicu.
Golubu je ime:
Oj Martin, Martine!
Golubici ime:
Oj Jano, Janice!"

Majka mladoženjina donese pred kuću bocu vina i hljeb kruha. Mladenki natoči čašu vina, nazdravi joj i rekne, da će je imati rada kao svoju pravu kćer: „Ako hoćeš, popij; ako ne ćeš, prek glave izlij!" Mladenka metne hljeb kruha na glavu, i nosi u sobu, da žito bolje rodi. Ovdje plešu kolo, mole blagoslov i sjedaju za stol, kao kad su došli u kuću mladenkinu. Poslije jela pjevaju podsnehalje opet: „Sejali smo bažulka..." Iza te pjesme odvedu podsnehalje mladenku u sredinu sobe, skinu joj vijenac s glave, a šamiju svežu na glavu. Na dvoru sveže mladenac pod vedrim nebom mladenki peču na glavu, da je ne boli glava. U drugoj sobi

umije mladenka mladenca, a ovaj nju. Metnuvši ručnik oko vrata podje mladenka iza toga u prvu sobu, kamo su podsnehalje donesle vode, pak tuj umiva svatove, goste i mužikaše. Obriše ih, a svak joj baci kaki srebrni novac u zdjelu. Sada se svati rastaju. Starešina, podeklič i druga podsnehalja vraćaju se u kuću mladenkinu, a dever, pozovič, zastavnik i prva podsnehalja ostaju ovdje s ostalim gostima, pustosvatima i mužikašima, pa se dalje zabavljaju. Mladenci spavaju u drugoj sobi, rano u jutro ustaju pa najprije idu k misi. Nakon toga se nastavi gozba u obadvije kuće. Mladenka polazi s mladencem i pozovičem k svojim roditeljima te ondje umiva njih i ostale goste, a svi je daruju po srebrnim novcem. Tada se vrate s ostalim svatovima u kuću mladenčevu, gdje ih pred vratima dočekaju mužikaši. Zastavnik zatakne ovdje zastavu u krov od kuće na uglu prema dvorištu. Taj dan obdržaje se šaljiva gozba, pa se najveći šalivdžija bira za ravnatelja stola. Ovo je posljednji čin kod ženidbe.

Trudne žene i porod

Koprivnica (predgradja) u Hrvatskoj.

Da tko djeteta ne urekne, prevežu mu oku ruke crvenu vrpcu: a da dobije rudaste vlase, metne se odmah, kako se rodi, prije na kožuh nego što se okupa. Čim je došlo na svijet, dodju k njemu tri žene - sudjenice - pa mu dosude život ili smrt; toga radi vele ljudi, kada se kome što osobito dogodi: „tako mu je sudjeno!" Sudjenice može vidjeti samo onaj čovjek, koji ima u sebe cvijet od paprati.

Istoga dana, kad se porodilo dijete, nosi ga babica na krst, a s njom ide kuma. Sretnu li na putu najprije ženu, odmah se s djetetom vrate kući, jer bi ono bilo nestretno. Mora li se s djetetom preći preko potoka, pljunut će kuma tri puta u vodu prije, nego li stupi na most ili brv. Dijete dobije na krstu kumovo ime, ako je muško, a kumino, ako je žensko. Kuma plati krstitelja 20 nvč., a djetetu daruje cvanciku, metnuvši ju u povoj. Kuma ima i drugoga troška. Ona mora kupiti kumčetu kapicu i košuljicu, u kojoj se krsti. Onaj bijeli rubac, kojim je kod krštenja djetetu obavita glava, čuva njegova majka uvijek čist, jer će onda biti i njezino dijete čisto. Ako dijete umre, metne mu se taj rubac u lijes. Kad poodraste te se vjenča, postavi mu ga majka u džep, da bude čist kao onda, kada su ga nosili na krst. S krštenja nosi dijete kući kuma, pa se slave krstitke. Dok je rodilja u babinjama, kuma skrbi, da bude hrane u njezinoj kući. Osmi dan poslat će kuma punu košaru pšeničnih kolača, pečenu kokoš i bocu vina. To se sve skupa zove „pogača". Rodilja sada ustane iz kreveta, te radi kod kuće obične poslove. Ipak ne smije izaći na ulicu, na zdenac ili u čiju kuću prije, nego li bude „vpelana" u crkvu, jer tako dugo ide vrag s njom. To „vpelavanje" obično biva 14. dan. Do crkve ide kuma s rodiljom, a tuj umoli svećenika da ju odvede do oltara. Kad je dijete navršilo prvu godinu, kupi mu kuma košuljicu. To je njezin zadnji dar do vjenčanja.

Smrt

Koprivnica u Hrvatskoj

Čim čovjek umre, metnu mu u usta nekoliko kapi octa, da mu ne bi tijelo „curilo". Ako mu je koje oko otvoreno, polože na nj kaki novac. Iza toga prirede „odar". Na stol se metne slamnjača, a na njoj četiri u tu svrhu priredjene plahte, koje na ukolo vise do zemlje, pa onda za uzglavlje dva bijela jastuka. Na tako priredjeni odar metnu mrtvaca. Ako je muškarac, odjeven je u bijele gaće i košulju, na prsima ima prsluk, na glavi crnu kapu, a na nogama bijele čarape. Ako je žena, ima crnu „kiklu", bijel prsluk, a na vratu velik bijel rubac, kojega uglovi vise s odra; na glavi ima crn svilen rubac, a na nogama bijele čarape. Mrtvaca pokriju na odru bijelim plaštem tako, da taj plašt mora dignuti onaj, koji želi, da vidi lice mrtvaca. Dok jedni slažu mrtvački odar, ode netko do zvonara i dade mu 10 nvč., da zvoni „cinklek". Zvonar zvoni najmanjim zvonom „klenkačom", i to muškarcu tri puta, a ženi dva puta. Kad je gotov mrtvački odar, sakupe se svi ukućani u sobi i mole za pokojnikovu dušu. Uz odar postave četiri svijeće; a prozore i vrata zatvore tako,

da do mrtvaca ne može doći svjetlo iz vana, jer bi se mrtvac napuhnuo. Dok mrtvac leži na odru, ne smije se ložiti peć niti smije ura ići. Zrcalo se pokrije bijelom plahtom, a žena ili mati ili kći pokojnikova ne smije u to vrijeme ništa kuhati. Rodjaci, prijatelji, susjedi i znanci dolaze da pokojnika zadnji put posjete. Svaki prihodnik klekne i pomoli se za dušu pokojnikovu, pa uzme iz čaše sv. vode, koja je kraj pokojnikovih nogu, grančicu zimzelena, te poškropi mrtvaca tako, da načini križ, govoreći: „Daj mu Bog duši pokoj!" - Mrtvac obično leži na odru 24-36 sati. Preko noći treba mrtvaca „verestovati", t. j. čuvati. Na „verestovanje" sakupe se s večera rodjaci, prijatelji i susjedi pokojnikovi, pa pijući vino i rakiju, a jedući meso i kolače dočekaju uz karte i druge igre ponoć. Poslije jedne ure razidju se svi kući, samo ostanu domaći, da čuvaju mrtvaca do jutra. - Prije nego li dodje svećenik na sprovod, metnu mrtvaca u lijes. U lijesu leži na „hoblinju" (strugotine), koje je pokrito plahtom, a jastuk je takodjer ispunjen hoblinjem. Onim plaštem s odra pokriju mrtvaca u lijesu tako, da iz lijesa vire okrajci. Pod noge, ledja i pod glavu mrtvačevu u lijesu metnu po dvije malene unakrst složene svjećice da ne podje duša pokojnikova na drugi svijet u tmini. Kada sprovod krene iz dvora, baci koja žena za lijesom škaf vode, da se mrtvac no bi povratio u kuću. U isto se vrijeme iz štale puste konji i krave, da ne bi poginuli za pokojnikom. Na sprovodu se sakupe svi rodjaci i znanci pokojnikovi. Negda su pratile mrtvaca osobite žene „narekače", naričući za plaću (sada je to rijetkost). To je pravo pjevanje s tužnim tekstom.

Poslije blagoslova nad otvorenim grobom baci svećenik i ostali po grudu zemlje u grob. Ako se žena pokojnikova kani udati, treba da u grob baci nešto novaca s grudom zemlje. Ako je u grob spušteno mrtvo dijete, ne smije majka pogledati za lijesom u grob, jer bi joj pomrla i druga djeca. Povrativši se sa sprovoda kući pokojnikovoj, svi se najprije pomole za dušu njegovu, a onda opslužavaju „karmine". Tu su prisutni svi oni, koji su bili na sprovodu. Jedu i piju *„zadnji del"* pokojnikov, ali sve u tišini. Treći dan služe se zadušnice za dušu pokojnikovu.

Vjera u osobita bića

Vukodlak i krsnik

Koprivnica

Vukodlak je zaklet čovjek, koji je postao pô čovjeka, a pô vuka. Vukodlak lovi ljude, pa ih jede, a može da dodje i u kuće.

Vile

Koprivnica

To su lijepe djevojke, koje vode svoje kolo po gorama kod voda. Nevina čovjeka rade povedu u svoje kolo pa mu znadu smesti i pamet. Od kako pastiri i kočijaši pucaju bičem, ostaviše nas vile, jer one ne podnose onog pucketanja.

Vještice

Koprivnica

Mora je nakakva „coprnica", koja noćju dolazi, da ljude gnjete i sisa. Ako čovjeka pritisne mora, vrlo mu je mučno te jauče. Ako ga tko tada zovne imenom, pobjeći će mora. Tko hoće, da ga mora ne uznemiruje, neka metne pod glavu nož, a ispod nogu na drvetu od postelje neka nariše kredom noge u križ.

Narodna vjerovanja s bajanjem.

Što narod priča o božanstvu i o svecima; što baje i što radi u ovo ili u ono doba godine (nar. koledar).

Koprivnica u Hrvatskoj

Advenat. Seljaci se svi ispovijedaju i smatraju advenat kao pripravu za veliku svetkovinu. Mesa ne jedu u srijedu; petak ni u subotu. Svaki dan u jutro u 5 sati služi se zornica; narod rad polazi crkvu; ako je tamno s „lampaši" u ruci. K zornici idu stari i mladi, jer to smatraju kao nasljedovanje Isusa, koji je putovao i po noći i po zlom vremenu. Neobično rado pjevaju pjesmice: „Zdravo budi, Marijo", „Poslan bi angjel Gabrijel" i „Ptičice lepo pevaju". Po gradu obilaze dječaci s „betlehemom". To je lijepo iskićena škatulja, u njoj grad Betlehem načinjen od papira ili drva i polje pred gradom, gdje pastiri opaziše andjela, te u štalicu nose razne darove. Škatulja je rasvijetljena svijećicama i na jednoj strani otvorena, da se u nju vidi. Došavši dječaci pred vrata koje kuće zazvone zvoncem i zapitaju: „Hoćete li vidjeti betlehema?" Na odgovor: „hoćemo", dodju dječaci u sobu, u sredinu postave krišku, a na nju betlehem, pa kleknu iza njega i počnu pjevati božićne pjesmice. Poslije pjevanja daruju ukućani dječake, a ovi odlaze pjevajući: „Gospoda, laku noć!" Od Boga pomoć, od majke Marije prelepu laku noć!"

Badnjak. Na badnjak sve se pripravlja za Božić, a svi se ljudi neobično vesele. Prema večeru sve mora biti gotovo a svi ukućani u kući. Prije pozdravljenja pripravi se stol ovako. Na stol se metne unakrst čista slama iz ritka, a na nju se prostre bijeli čisti stolnjak, a na stolnjak tanjur. U tom tanjuru ima malo pšenice, raži, kukuruza i graha. To je pomiješano s novcem svake vrste, a na sve se to metne naduvka (Gugelhupf). Na naduvku se metnu tri jabuke, na njih četvrta, u koju je zataknut pozlaćen ružmarin, nakićen vrpcama. Tako priredjen mora biti stol u svakoj kući. S jedne i s druge strane naduvke na stolu metne se tanjur, u kojemu je već zazelenjelo žito, što su ga o Lucijinu posijali u tu svrhu. U žito se metne jabuka, a u nju se zatakne od papira napravljena kitica. Sa šibicom u ruci čeka kućegazda na glas zvona, da zapali svijeću. Pred vratima pak čeka drugi muškarac sa svežnjem slame u ruci, da je ponese u sobu, čim zazvoni pozdravljenje. Poslije skupne molitve uz pozdrav zvona ukućani sjednu k večeri. Jela imade dosta, ali je sve posno, začinjeno uljem i maslom. Iza večere pravi se božično drvo, t. zv. „božić". Nad sredinom stola metne se bor za „tram". Za grančice bora privezuje se svakojako voće: jabuke, kruške, šljive, orasi i lešnjaci, pozlaćeni ili posrebrnjeni pjenicama. Iz papira prave košarice i lampaše, pa u njih meću orahe i jabučice, ovo privezuju također koncem za grančice bora. Sav bor opletu lančićima, napravljenim od papira. Svaka i najsiromašnija kuća mora u sobi imati bor i na njemu voće preko božićnih blagdana. Ove iste večeri igraju se razne igre; djeca se zabavljaju na slami pod stolom, pjevaju se božićne pjesme, a pjevaju ih starci i djeca, jer se iz prave kršćanske kuće mora čuti božićna pjesma. Oko 10 sati počne se narod oblačiti u svečano ruho. U 11 sati zvoni prvi put k „polnoćki". Narod kreće u društvu prema crkvi; ako je tmina, nose „lampaše". U crkvu ide sve osim nejake djece. Kod kuće ipak mora netko ostati, da čuva kuću. Ove noći ne smije ugasnuti svijeća na stolu ni vatra u peći; da uzmogne svaka kuća primiti na stan majku božju; ako se opet zaputi u svijet. U 11 i ½ sati zvoni drugi put k polnoćki. Tada je već puna crkva. Uz pratnju orgulja počne narod pjevati pjesmu „Marija se djeva trudi..." Prodje skoro pol sata, dok se sva ispjeva. U 12 sati se počinje polnoćka. Na koru je glazba, koja prati pjevanje božićnih pjesama pod misom.

Božić. Poslije polnoćke izadju iz crkve najprije momci, da ispale nekoliko pištolja. Narod se stane sada vraćat svojim kućama, a uz put se puca iz pištolja. Pred kućom dočeka pazitelj kuće sve one, koji su bili kod polnoćke, pa ih blagoslovi svetom vodom. On je već prije blagoslovio cijelu kuću, štalu, marvu i sve žito. Sada je druga večera, i to od mrsnih jela:. ćurke, hladnetine i raznih kolača. Poslije večere ne ide družina spavati na krevete, jer se kreveti ove noći ne smiju raspremiti, kao što se ne smije ni soba pomesti na Božić i Štefanje. Dva tri sata, što je još vremena do zornice, prospava se na slami pod stolom. Na Božić mora svaki pravi kršćanin biti kod tri mise, zato idu gotovo svi k posljednjoj zornici, koja se služi u 5 sati u

jutro. Odmah poslije zornice idu mladi muškarci u prijateljsku koju kuću „za položaja". Došav u kuću pozdravi ukućane: „Hvaljen Isus i Marija!" Zatim sjedne na slamu, pa čestita novo ljeto ovako: „Na tom mladom letu zdravi i veseli, tusti i debeli, kakti jeleni! Daj vam Bog kokoši, guske, race, piliće, teliće i praščiće!" Ukućani ga daruju rakijom i kolačima, a on mora sve to potrošiti ondje u kući. Da to ne učini, ne bi slijedeće godine bilo sve zdravo u kući, niti bi bilo dosta blaga i pilića. Prije, nego li dodje koji muškarac, ne smije doći u kuću žena, jer bi donesla nesreću. Ako bi ipak došla, onda joj medom namažu glavu, pa je istjeraju iz kuće. Treća je misa u 10 sati. Sada je opet crkva dupkom puna, jer na koru igra gradska glazba božićne pjesme kao kod polnoćke. Osim jutarnjeg posjeta ne polazi na Božić nitko tudje kuće, nego se svatko doma zabavlja razgovorima, pjevanjem i igranjem.

Januševo. Prije zore iznese se iz sobe slama, što je bila pod stolom, pa se metne u štalu za „nastiranje". Sa stola se sve pobere, štogod je na njem bilo preko Božića i Štefanja. Ona čista slama upotrebi se kao omot za voćke, jer će od toga bolje uroditi slijedeće godine. Žito se metne unutar obruča, pa se onda dade zobati mladini; to je zato, da bude mladina rado nesla, i to kod kuće, a ne kod susjeda. Zeleno pak ono žito, što je bilo u tanjuru na stolu, dade se kravama; tako im ne će ništa naškoditi, ne će pojesti otrovne trave, niti će im tko moći oduzeti mlijeka, već će dobro dojiti.

Dan drobne dječice. (Herodešovo). Vrbovim šibama udaraju se ljudi na uspomenu one drobne dječice, koja su poginula radi Isusa. Sa šibom u ruci obilaze ljudi kuće i ulice do 10 sati prije podne. Znadu doći i u tudju kuću, pa svakoga udare malo, rekavši: „Zdrav bio i okretan kao što si sada, a ne bio lijen i ne jeli te nikada komarci!" Starijega pogoste, a djecu daruju i novcem.

Tri kralja. Dan prije tri kralja drži narod za velik post, i ako ga nema u crkvenom koledaru. Ljudi ne jedu cijeli dan do večere, a i onda samo posnu hranu. I marva mora ostati bez krme do 4 sata poslije podne. U predvečerje blagoslovi se pred crkvom u dva velika čabra voda, a narod je u posudama donosi kući. Onih večeri izmedju novog ljeta i triju kralja obilaze dječaci kuće, kažući zvijezdu. Svagda su po tri, a svaki predstavlja po jednoga crnoga kralja. Obučeni su ovako: Na sebe navuku bijelu košulju, lice i ruke namažu sadjom ili ugljenom, a na glavu nataknu krunu, koja je načinjena od papira i pozlaćena. Najviši je u sredini, a drži u ruci zvijezdu, t. j. rešeto, nataknuto na kolac; ona strana rešeta, koja je okrenuta prema sobi, oblijepljena je prozirnim papirom, a na njemu su prikazani sv. tri kralja i druge božićne slike. U rešetu je svijećica, da se sličice bolje istaknu. Uljezavši u kuću, postave se u sredinu sobe, pa stanu pjevati pjesmice: „O sveti tri kralji", i „Nebo daj oku". Na tri kralja u jutro rastepe se božićno drvo, pa se djeci dade, što je na boru visjelo. Prije mise blagoslivlje se tamjan na oltaru, kamo ga je metnuo narod. Povrativši se poslije mise kući, najprije nakade tim tamjanom kuću, a onda i druge zgrade. Umre li tko u kući, nakade tim tamjanom lijes prije, nego li u nj postave mrtvaca. Kadom tamjanovim narod liječi trganje u tijelu.

Korizma. U spomen Isusova posta ne jede narod mesa cijele korizme pa ni po nedjeljama, osim prvoga četvrtka, kada još slavi „mali fašenk". Svake nedjelje od 2-4 sata poslije podne ide narod u samostansku crkvu, gdje obavlja križni put. Zadnja dva tjedna pripravlja se narod na uskrsnu ispovijed. Svatko mora donesti ispovjedniku ispovjednu cedulju, koju dobije od svoga župnika, ako se pred njim iskaže, da polazi sv. misu i da znade kršćanski nauk.

Cvjetna nedjelja. Prije mise je procesija. Narod nosi u ruci rascvjetanoga drenka i „mucice" (t. j. rascvjetane vrbove grančice). Ovo blagoslovi svećenik kod oltara, a narod nosi kući i zatakne u krov, samo jedan komadić baci u vatru. Nastane li kad oluja, baci se u vatru grančica drenka i mucice, da ne bi udario grom u kuću.

Veliki tjedan. U četvrtak u 9 sati prije podne zazvone sva zvona. Iza toga ih zvonar zaveže, te ovako ostanu do subote u 9 sati u jutro. U to vrijeme, „škrebetaljka" navješćuje podne, jutarnje i večernje pozdravljenje, pozivlje k misi, na sprovod itd. itd. U četvrtak, petak i subotu izložen je u crkvi „boži grobek". Narod ga hrpimice posjećuje, darujući mrtvoga Isusa. U subotu poslije mise blagoslovi svećenik vatru i upali hrastovu gubu u kadionici. Narod donese u crkvu takodjer gube, zapali je na onoj u kadionici, kući je ponese zapaljenu i ondje baci u vatru. To je uspomena na žrtvu Abrahamovu. U subotu poslije podne u 6 sati slavi se uskrsnuće. Iz župne crkve polazi procesija. Četiri puta blagoslivlje župnik narod a svaki put

pucaju mužari. Poslije procesije i blagoslova vraća se narod kući, da prvi put poslije 40 dana jede mrsna jela.

Uskrs. Na uskrs ustaju žene vrlo rano, da prirede jela u košaru, pa da ga odnesu k ranoj misi, gdje će ga svećenik blagosloviti. U košaru se obično metne šunka, kobasice, jaja, hren i kruh, te nitko ne smije na uskrs što drugo okusiti prije, nego li zagrize malo tog „posvećenja". Mora se paziti da ne bi mačka ili pas okusili posvećenog jela. Droptinice se i kosti pokupe i bace u peć. Običaj je, da se kosti bace u vodu, gdje žabe „regeću", jer unaprijed ne će više regetati. Neki zakopaju kosti u polju, gdje je posijan kukuruz, da ga vrane ne pojedu. S košarama blagoslovljenoga jela bježe žene iz crkve kući; misle na ime, da će ona imati ove godine hitrije težake, koja prije dođe kući. U spomen one masti, što su je žene nosile na uskrs k grobu Isusovu, daruju se ljudi „pisanicama". To su kuhana jaja, što su ih na veliku subotu bojadisali i ispisali.

Blaževo. (3. veljače.) Narod polazi sv. misu i daje jabuke blaslivljati na oltaru. Zaboli li kada koga grlo, tad se ova posvećena jabuka na žeravici ispeče i njenim dimom protjera grlobolja. U crkvi se takodjer, složivši unakrst svijeće, mole Bogu, da oslobodi ljude od grlobolje.

Apolonija. (9. veljače.) Ona je zaštitnica zubobolnih. Narod posti u oči sv. Apolonije, a na njezinu svetkovinu polazi misu, ispovijeda se, daruje novac na oltar i cijeli dan jede samo jedan put.

Valentinovo. (14. veljače.) Sv. Valent je zaštitnik ljudi, koji boluju od „nevolje". Narod ne radi ovaj dan, nego se ispovijeda, daruje novce i svijeće (duplire) na oltar, oko koga klečeći obilazi golih koljena, moleći Boga, da ga oslobodi od nevolje.

Sv. Matija. (24. veljače.) „Matija leda razbija", veli narod, pa vjeruje, da će još biti leda, ako ga toga dana nema, a da ga ne će biti, ako je toga dana smrznuto.

Gjurgjevo. (24. travnja.) U predvečerje Gjurgjeva dodju krave kući s paše nakićene zelenim grančicama. Kad ih odvedu u štale, snime one grančice i metnu ih na velika ulična vrata. Narod vjeruje, da zorom „coprnice" obilaze ulice, trgajući one grančice. Gdje otrgnu makar i mali komadić, u onoj će kući nestati kravama mlijeka, jer će im ga oduzeti coprnice. Zato svaka gazdarica rano ustaje na Gjurgjevo, da pripazi na grančice.

Markovo. (25. travnja.) U jutro ide procesija u polje, gdje svećenik blagoslivlje žito. Narod ponese malo tog blagoslovljenog žita kući, pa ga posuši. Ima li tko trganje u glavi, pali se to žito na žeravici i dimom kade glavu.

Sofija. (15. svibnja.) Ako na taj dan pada kiša, padat će cijeli svibanj. Ako nije toga dana mraz pao, ne će ga biti cijeloga ljeta. Sofija je najveća ciganica po mišljenju naroda, s toga narod jedva čeka, da prodje 15. svibnja, jer se boje za ljetinu.

Medardovo. (8. lipnja.) Kiši li taj dan, kišit će neprekidno 40 dana.

Antunovo. (13. lipnja.) Narod drži sv. Antuna za zaštitnika blaga, svinja i mladine proti kugi. U samostanskoj je crkvi proštenje, gdje se narod ispovijeda i fratre daruje telićima, praščićima, pilićima, racama, guskama, sirom, putrom, jajima, vrhnjem i mlijekom.

Vidovdan. (15. lipnja.) One žene, kojima je umrlo koje dijete, ne smiju jesti trešanja prije Vidovdana. Narod na ime vjeruje, da na taj dan sv. Vid na drugom svijetu dijeli trešnje djeci, pa ne će dati onomu djetetu, kojega je mati jela trešnje prije Vidovdana, nego će mu reći: „Tvoja ih je mati poždrla!" Majka treba da toga dana tudje dijete daruje trešnjama i da ga prekriži prije nego li ih sama okusi. Sv. Vid je zagovornik onih, koji boluju na očima. Narod svetkuje taj dan, polazi proštenja i na oltar daruje svijeće i oči, što su ih licitari napravili iz voska.

Alojzijevo. (21. lipnja.) One liljane, s kojima djeca idu na taj dan prvi put k pričesti, upotrebljava narod kao lijek. Obere na ime s njih lišće, metne ga u bocu, u koju nalije finoga ulja, pa time maže rane.

Ivanje. (24. lipnja.) U predvečerje poslije pozdravljenja sastaje se narod na križanju. Svatko ponese sa sobom komad drva, pa tako ondje slože veliku lomaču. Kad se zapali lomača, stanu djevojke s jedne strane, a mladići s druge, te pjevaju ivanjske pjesme, a starci slušaju. Nekada su djevojke pjevale ivanjske pjesme po kućama i za to dobivale novaca. Vatra gori po prilici jednu uru, a onda se narod vraća kući. Svatko ponese sa sobom ogorak svojega drva, pa ga zatakne medju zelje, da budu debele glave.

Ilijevo. (20. srpnja.) Narod drži da Ilija ravna gromom. Nitko ne će toga dana da kući vozi žito ili sijeno, jer bi grom udario u voz ili u štagalj.

Marija Magdalena. (22. srpnja.) Žene ne smiju do toga dana jesti jabuke s istoga razloga, s kojega ne smiju jesti šljive do Vidovdana.

Jakopovo. (25. srpnja.) Ako žabe „regeću" pred Jakopovo, bit će poslije Jakopova kiše, a ljetina ne će biti dobra. Ne regeću li, ne će dugo biti kiše.

Porciunkulovo. (2. kolovoza.) Ovoga je dana u samostanskoj crkvi zagovorno proštenje proti velikoj kugi.

Lovrenčevo. (10. kolovoza.) Od Lovrenčeva postaju večeri svaki dan hladnije. Tako i voda: „Od Lovrenčeva svaka voda zdenča".

Rokovo. (16. kolovoza.) Sveti je Rok zagovornik onih, koji boluju na nogama ili rukama. Taj dan drži narod za svetak i polazi na proštenja. Kod mise daruje na oltar novac, vlakno, svijeće, ruke i noge, što su ih licitari napravili od voska.

Bartolovo. (24. kolovoza.) Žene iznesu na dvor sve odijelo i svu rubeninu, da bude na suncu, pa će biti poštedjena cijele zime od moljaca.

Svi Sveti. (1. studenoga.) Na groblju se pale svjećice do 10 sati na večer. Kad se vrate kući, večeraju, ali poslije večere ne smije se pospremiti stol, nego na njemu ostane sve jelo, koje nije družina pojela. Narod na ime vjeruje, da se ove noći vraćaju duše preminulih i večeraju po svojim kućama. Na stolu se ostavi i kanta puna vode, da se dušica napije, jer će se drukčije cijele godine žedna mučiti. Dušice ostaju na ovom svijetu cijelu noć; a drugi dan u jutro pribivaju kod mise u crkvici na groblju, gdje ih mi ne možemo vidjeti, a poslije mise vraćaju se u grobove.

Martinje. (11. studenoga.) Taj se dan krsti novo vino. Prijatelji se sastaju u vinogradima, gdje peku gusku na ražnju i piju novo vino iz drvenih čaša.

Andraševo. (30. studenoga.) „Sveti Andraš, curice zamuž daš".

Koja djevojka želi saznati, hoće li se ove godine udati i za koga, mora učiniti ovo. Cijeli dan pred Andraševom mora postiti, a na večer gutnuti tri puta vode i pojesti tri zrna pšenice. Prije nego li podje spavati, metne pod jastuk malo zrcalo i gaće kojeg dječaka. Kada legne, izmoli 6 „očenaša", 6 „zdravih Marija" i jednu „Vjeru božju" na čast sv. Adrašu, da joj u snu dade vidjeti muža. Vidi li u snu mladića, to će biti njezin muž; ne vidi li nikoga, ne će se ove godine udati. Ako vidi u snu smrt, umrijet će ove godine.

Nikolinje. (6. prosinca.) Roditelji plaše cijele godine djecu, da će na Nikolinje doći sv. Nikola, te pokarati zločestu djecu, a nagraditi dobru. U predvečerje sv. Nikole obilaze ljudi kuće, gdje ima djece. Obučeni su ovako. Jedan je sv. Nikola; obučen je u biskupsko odijelo, koje je za tu svrhu načinjeno od platna. Na glavi ima papirnatu mitru; u jednoj ruci drži štap s križem od papira, a u drugoj veliku knjigu s olovkom. Vlasi i brada su dugi i bijeli, a načinjeni su od kudjelje; veliki zubi napravljeni su iz repe. Drugi je angjeo; obučen je u bijelo odijelo s pozlaćenim krilima od papira. U jednoj ruci ima košaricu sa šećerom i drugim darovima, a u drugoj ruci nekoliko šiba. Treći je vrag; odjeven je u crno, kosmato odijelo. Kapa mu je crvena, lice i ruke pocrnjene, u ustima ima dug jezik, a na glavi rogove. U rukama drži lanac i knjigu s olovkom, a na ledjima nosi koš. Kad dodju pred kuću, u kojoj imade djece, „zaruži" vrag lancem. Ušav u sobu zapita Nikola u kući svako dijete: je li bilo dobro? Dobro dijete nadarit će angjeo darovima i zapisati u biskupovu knjigu; zločesto dijete zapiše vrag u svoju knjigu, pa ga uhvati, omota lancem i metne u koš. Obeća li dijete, da će biti dobro, pustit će ga iz koša; inače ga odnese, no na ulici dopusti, da uteče. Zločesta djeca, i ona, koja ne znaju moliti Boga, dobiju od angjela na dar šibu. Prije nego polijegaju, metnu djeca svoju obuću na prozor, jer će ove noći sv. Nikola obilaziti još jedanput kuće, pa nagradjivati djecu. Dobra djeca nadju u jutro u svojoj obući darove, a zločesta šibu.

Sv. Lucija. Iz buče (tikve) prave na taj dan glavu ovako. Na jednoj strani izrežu oči, usta i nos, odozgo natakn kapu, a u buču stave zapaljenu svijeću. Tako se to čini kao strašna ljudska glava. Nataknu je na kolac i donesu do prozora one sobe, u kojoj ima zločeste djece, koja se dakako straše takove spodobe, pa im roditelji priete njome ciele godine. Na Lucijino metnu u 2 tanjura zrnja od pšenice, postave na prozor,

da do Božića nikne i onda bude na stolu. - Muškarci počnu praviti od drva stolac na tri noge. Svaki dan radi čovjek nešto o tom stolcu, da bude gotov do polnoćke na badnjak. K polnoćki ponese čovjek taj stolac do oltara, pa onda za podizanja stane na njega, ogleda se po crkvi te vidi sve „coprnice", koje su u crkvi. Pozna ih po tome, što su za podizanja okrenute ledjima od oltara. No poslije podizanja treba da krene odmah kući, jer bi ga raznesle „coprnice", kada se budu vraćale kući poslije polnoćke. - Djevojke odaberu na dan sv. Lucije veliku jabuku „zeleniku", pa je prvi put zagrizu, i tako svaki dan do badnjaka odgrizaju od te jabuke, tako da do ponoćke ostane samo „ogrizak". Kad djevojka udje u crkvu, baci taj ogrizak medju mladiće, pa koga pogodi, taj će biti njezin muž.

Gatanje o prirodnim pojavima, o životinjama, o bilinama, o vremenu i u raznim prigodama života.

Koprivnica.

O tuči. Kad se navuku veliki oblaci, pa se narod boji, da će biti tuče, baci gazdarica bruklu[2] i krušnu lopatu na dvorište a sjekiru „zapiči" (zabode) u „pocek" (podsjek, prag); a ukućani mole uz zapaljenu posvećenu svijeću Boga, da ne bude tuče. Ako počne padati, poberu na dvorištu nekoliko komada tuče i bace ih u peć, pa će prestati padati. U tornju zvoni zvonar po redu sa svim zvonovima, da „rastjera oblake". Narod mu taj trud plaća time, što mu poslije žetve daje žita ili novaca. Ako koji put propusti „zvoniti na oblake", ne dobija od naroda o žetvi ništa. Ako se popovi[3] posvade; napravit će jedan drugomu tuču. Ako mrtvaca voze na kolima ili na željeznici, padat će tuča cijelim putem.

Da budu kokoši dobre. Na „fašenk" prije ishoda sunca ima se zaklati crna kokoš. Njezine „drape" (noge) zakopaju u vrtu, da ne budu kokoši „drapale" u vrtu. Glava se baci k susjedu preko plota, da ne krepaju kokoši ovoga ljeta.

Da čovjeka ne bole zubi ove godine, mora na veliki petak prije ishoda sunca britvom tri puta povući preko zubi.

Da voćke rode, tri puta ih na veliki petak prije ishoda sunca udare tupom stranom sjekire.

Da kuća ne izgori. Ako gdje bukne vatra, uzme gazdarica brzo kruh, pa ga po ljestvama odnese na krov, i ta će „božja hrana" opčuvati kuću od vatre.

Leptiri. Ako u proljeću najprije spaziš crnog leptira, umrijet ćeš onoga ljeta. Spaziš li najprije žutoga, bit ćeš bolestan, a zdrav ćeš biti, ako najprvo ugledaš bijeloga leptira.

Lastavice. Grom ne će udariti u kuću, u kojoj je lastavičino gnijezdo. Ne vrati li se na proljeće lastavica u staro svoje gnijezdo, bit će čitave godine nesreće u onoj kući. Ako mladić spazi na proljeće najprije dvije lastavice zajedno, oženit će se ovoga ljeta; tako će se i djevojka udati. Spazi li žena najprvo 3 lastavice zajedno, postat će te godine udovica.

Golubi. Djevojka, koja hoće, da ju koji mladić zavoli i oženi, uzme goluba, raspori ga živa, izvadi mu srce, pa posuši na suncu. Suho srce istuče kasnije u prah pa ga dade pojesti u kolaču ili popiti u vinu onomu mladiću; pa će on za njom ludovati.

Da kukuruza brzo dozri i bude rodna, na „fašenk" se prije zore izljušti lanjska kukuruza, koju će posijati na polju.

Mladi mjesec. Kad ga tko spazi, prekriži se, uhvati se za džep i strese novcima u njem. Ako ima novaca, imat će ih cijelog mjeseca, inače će biti toga mjeseca nesretan. Tada govori: „Pomladi ti mene, kak si sam sebe. Kad tebe zmija ujela, onda mene glava zabolela! Kad tebe zmija ujela, onda mene groznica uhvatila! S božjom pomoćjom..." pa izmoli „očenaš" i „zdravo Marijo!"

Mlada nedjelja. Ako koga boli ruka, noga, glava ili što drugo, namaže to na mladu nedjelju pred sunčanim izlazom svinjskom masti, ide za tim do kakova prijelaza, gdje namaže kolac ili „trček", za koji se mora uhvatiti onaj, tko prelazi. Tko se prvi dotakne namazanog mjesta, dobit će onu bolest, koje se sada riješio bolesnik. - Na mladu nedjelju u 12 sati uvijek je rasvijetljena crkvica na groblju, makar je nitko nije

rasvijetlio; jer tada ondje mole duše onih pokojnika, za koje nitko na tom svijetu ne moli, niti je tko dao za njih služiti sv. misu. - Lovac će najlakše zeca ustrijeliti na mladu nedjelju, ako puca barutom, što ga je prije polaska procesije iz crkve postavio kriomice na oltar, jer ga je blagoslovio svećenik onda, kad je tamjanom kadio cijeli oltar. - Ako čovjek želi, da mu u kući ostane koja domaća životinja, n. pr. pas, mačka, kokoš itd., koju je od nekuda donio, treba da na mladu nedjelju uzme onu životinju, pa njenom glavom tri puta „trkne" o krušnu peć, a njenim nogama tri puta povuče po zidu krušne peći.

Kad mećeš kruh u mlijeko, ne smiješ ga nožem rezati, nego prstima drobiti, jer bi drukčije krava izgubila mlijeko.

O nožu. Ako na stolu leži nož tako, da mu oštra strana stoji okrenuta gore, bodac će uvijek moriti ono dijete, koje se je, bilo gdje, rodilo u to vrijeme. Nož ne smije ostati na stolu u sobi preko noći, jer će drugi dan biti pravde u kući.

O kokodakanju. U kući će biti svadje, ako kokoš u jutro kokodače prije, nego li je sa sjedala sišla u dvorište. U tom slučaju običavaju žene reći: „Vrag te skokodakal! Već pâk greha iščeš vu hiži!" Ako kokoš kukuriče kao pijevac, bit će smrt u kući. Da se to prepriječi, valja onu kokoš zaklati i njezinu glavu baciti susjedi preko krova.

Lonac ne smije ostati u kući preko noći prazan a otklopljen, jer će se u nj vrag „nalukavati" (zavirivati).

O svinji. Da svinju prodaš na sajmu, uzmi u ruke zubače, pa njima potegni po njenom hrptu. Koliko zubaca dodje na svinjin hrbat, toliko će kupaca doći kupovat je, pa će je jamačno jedan i kupiti. Kad se zakolje debela svinja, odmah valja baciti u kotac debel „trček" (panj), da bude do godine u njem opet debelih svinja. Da se rado pitaju svinje, koje si kupio, moraš im baciti tri „žeravke" u „šćavu", kad im je prvi put daješ.

Kad u štalu prvi put vodiš novo kupljenu *kravu*, prostri na „poceku" od štale ručnik, da krava preko njega prodje, pa joj „coprnice" ne će moći oduzeti mlijeko.

Kad pas zavija držeći dolje gubicu, umrijet će netko, a bit će vatre, ako gleda u vis.

Idući u crkvu ne smiješ jesti; jer ćeš inače biti ružan mrtvac: curit će voda iz tijela tvoga i silno ćeš zaudarati.

Ako se dijete teško uči, popravit ćeš mu pamet ovako. Uzmi dva hljeba, koji su se slučajno slijepili u krušnoj peći, pa ih razdvoji nad učenikovom glavom. Ovaj neka klekne i neka se prekriži, a onaj, koji povrh njegove glave lomi ona dva hljeba, mora reći: „Kao što se ovaj kruh rasklapa, tako se neka rasklopi i tvoja pamet".

Da muž ne pije vina, neka žena učini ovako. Uzet će posudu vina; pa će je metnuti pod mrtvački odar tako; da bude baš pod mrtvačevom glavom. Čim metnu mrtvaca u lijes, treba da se odmah uzme posuda s vinom ispod odra. Kad bude mladi mjesec, pomiješat će žena ovo vino sa drugim naravnim, pa će ga dati svomu mužu, da ga pije.

Da dobiješ pravo kod suda, valja da imaš u sebe onaj bijeli rubac, kojim je bila mrtvacu podvezana brada, da mu ne budu otvorena usta. „Kao što nije mogao govoriti onaj mrtvac, tako ne će moći ni moji protivnici", misli si (sic!) onaj, koji s rupcem ide na sud. Ovaj se rubac obično meće u lijes do nogu, pa ga valja ukrasti.

Znakovi prije smrti: Narod vjeruje, da se svagda prije smrti ukaže neki znak u onoj kući. Tako n. pr. pukne čaša, na vratima se noću čuje lupa, pukne ormar ili stolac, čuje se kako netko hodi na tavanu, ili kako iz škafa grabi vodu itd.

Da djevojka sazna, hoće li se udati, ne smije ići k polnoćki, nego ostane kod kuće pa podje u drvarnicu, kad zvoni na podizanje. U drvarnici uzme drva, koliko može zahvatiti, pa s tim naručjem ide u kuhinju. Ondje izbroji, koliko je donesla komada; pa ako ih je na par, udat će se, ako je na nepar, ne će se udati.

Kod vjenčanja. Kada mladenci stanu pred oltar, lako saznaju, koje će od njih prije umrijeti. To će biti ono, na čijoj strani na oltaru svijeća slabije gori. Koje od njih poslije vjenčanja prvo progovori, ono će voditi riječ u kući. - Ako hoće mladenka, da bude u kući gospodarila novcem, mora idući u crkvu na vjenčanje metnuti nešto novaca u cipelu, ili poslije vjenčanja darovati nešto novaca na oltar. - Kad se vraćaju s

vjenčanja kući, pustit će mladenka da joj prsten vjenčani pane iza praga. Ako ga podigne „mladenac", kako je i naravno, jer s njom ide, bit će joj muž pokoran, i sve će biti u kući onako, kako bude ona htjela. - Da žena bude vjerna svome mužu, mladenac će kleknuti pred oltarom poslije mladenke tako, da barem malo njezine „kikle" dodje pod njegovo koljeno. - Da ne bude mladenka dugo imala djece, treba da odmah poslije roditeljskog blagoslova - kad se vrati iz crkve - pogleda na peć. Koliko je pećnjaka uhvatila prvim pogledom, toliko godina ne će imati djece. - Ako slučajno zvona zvone mrtvome, kad mladenci idu u crkvu na vjenčanje, ne će biti sretni u braku. - Ne uzme li mladić djevojku, kojoj je obećao, nego drugu, osvetit će mu se ona ovako. Na groblju će pobrati nešto zemlje, pa će je medju mladence baciti pred crkvenim vratima, kad budu polazili na vjenčanje. Oni ne će jamačno sretno živjeti, jer će medju njima biti vječne svadje. - Da ne uzmogne nitko mladenki štogod „iscoprati", kad polazi na vjenčanje; nosi ona u džepu nešto češnjaka. - Mladenka metne poslije prisege 10 novčića na oltar, da joj muž ne bude pijanac, ovako ne će on nikada moći zapiti više od 10 nvč.

Da bude voda zdrava, baca se u zdenac jabuka, i to na božić prije zore.

Da djevojke ne dobiju na licu sunčanih pjega, umivaju se na veliku subotu, kad se odvežu zvonovi.

Vuroki (uroci). Ljudi, kojima su obrve sraštene, mogu čovjeka „vreći", ako se u nj zagledaju, a ne izgovore ili bar ne pomisle: „Ne budi ti vurokov!". Od „vuroka" zaboli čovjeka glava, klone mu cijelo tijelo, a može se dogoditi i smrt. I životinja može dobiti „vuroke", pa je onda kao pijana. „Vuroki" se liječe ovako. Starija žena uzme lončić friške vode, pa u nj baci tri žarka ugljena. Prije no baci prvi, prekriži rukom lončić i moli: „Vuroki, ako ste muški, othadjajte pod škrlak (škriljak)! Z božjom pomoćjom, preblažene majke device moćjom!" Prije nego baci drugi ugljen, učini opet križ nad lončićem veleći: „Vuroki, ako ste ženski, othadjajte pod peču! S Božjom pomoćjom, preblažene majke device moćjom!" Prekriživ lončić i treći put, opet govori: „Vuroki, ako ste devojački, othadjajte pod partu (vijenac). S božjom pomoćjom, preblažene majke device moćjom!" Bolesnik pije malo ovako pripravljene vode, natare njom oči i čelo, lijevu ruku i desnu nogu, desnu ruku i lijevu nogu, a ne smije toga obrisati. Dva put poslije po četvrt sata sve to ponavlja. Na to uzme lončić s preostalom vodom, pa je izlije na dvoru prema suncu, govoreći: „Ne znajuć došlo, ne znajuć otišlo!" Vraćajući se u kuću, ne smije se ogledati na dvor. To sve valja učiniti prije sunčanoga zapada.

O sovi. Kad sova „huče", bit će mrtvac u onoj ulici ili u onoj kući, na kojoj sova „huče".

O bijeloj zmiji. Ona je čuvarica kuće. Čisti je od gamadi i čuva je od nesreće. Ubije li je tko, umrijet će u onoj kući gospodar ili gospodarica.

O gromu. Oblaci se „trknu" (sudare), pa onda udari strijela. Ako su oblaci crni, udarit će vodena strijela; ako su svijetli, udarit će ognjena. Vodena strijela najradje udari u „grabu" (jarak), i ništa ne zapali.

O mjesecu. Mjesec ima privlačivu snagu. Ako njegovi traci dopiru na čovjeka, dok spava, dignut će se on u snu i mjesec će ga nositi po krovu kuće i drugih zgrada. Opazi li tko ovakova čovjeka, ne smije ga, prozvati njegovim imenom, jer bi se odmah probudio i pao dolje. Drukčije mu se ne će ništa dogoditi, nego će ga mjesec dovesti natrag u krevet.[4]

O vjetru. Ima osudjenih i zakletih ljudi, koji moraju puhati, te tako čine vjetar. Kad se ovakova dva nasuprotna vjetra sastanu, biju se, a mi onda imamo oluju i buru. Ako je pod večer crveno nebo ondje, gdje zalazi sunce, bit će sutradan vjetra. I onda će ga biti, ako je na večer malo zvijezda na nebu.

O zvijezdama. Svaki čovjek ima svoju zvijezdu. Kada tko umre, pane njegova zvijezda s neba. Pokažeš li slučajno prstom svoju zvijezdu na nebu, odmah ćeš umrijeti.

Načini narodnog općenja

Koprivnica

Djeca moraju svagdje svojega oca i majku nazivati *„vi"*, kao što i svakoga odrasloga čovjeka. U Bregima običaje žena govoriti i svomu mužu *„vi"*, isto tako sestra starijemu bratu. Svoju majku nazivlju djeca „mamica", a babicu, „majka"; otac im je „japa" a djed „japek"; sestra se zove „čeča" ili „čečoka". Muž zove

ženu svoju uvijek krsnim imenom, koje zategne na ena n. pr. Barena, Marena, Katena, Dorena, Janena itd., a žena muža također imenom krsnim, zategnuto na ina n. pr. Miškina, Ivina, Matušina, Gjurina, Imbrina itd. Kad se djevojka uda, dobije ime „snaha"; kad rodi prvo dijete, onda se tek zove žena. K stolu ne smije nitko doći prije domaćine, a svi jedu iz jedne zdjele. U nedjelju i u blagdan ne dobije jesti onaj, tko ne zna reći, kakova je propovijed bila u crkvi. Tko dodje u kuću, mora reći: „Hvaljen budi Jezuš Kristuš", a srde se na onoga, tko bi rekao: „dobar dan!" Na ulici ili na putu uvijek se ljudi pozdrave kadgod se sastanu. Pozdrav glasi: „Hvalen Bog", a odzdrav: „Na sve veke hvale vreden. Amen". Onaj pozdravi, tko je mladji; žena uvijek prva pozdravi odraslog muškarca. Na putu u crkvu nikada ne vidiš da zajedno idu muž sa ženom. Ona ide s ostalim ženama, a on s muškarcima. Kada već idu zajedno, onda ona korača iza njega, ili on s desna, ona s lijeva.

Igre i plesovi

Koprivnica

Kolo. U nedjelju i na blagdan sastaju se poslije „večernice" djevojke i momci na kolo. Kolo plešu samo djevojke i momci iz istoga predgradja; i to svaki put u drugoj kući. Uhvate se rukom u ruku, te se kreću na lijevo, dok ne otpjevaju pjesmu: „Igra kolo u dvadeset i dva". Eto cijele pjesme:[5]

„Igra kolo u dvadeset i dva.
U tom kolu liepa Bara (Ivo itd.) igra,
A ta Bara liepa usta ima.
Da me hoće poljubiti s njima,
Volio bih neg' carevo blago.
Ljubi, Baro, koga ti je drago!
Gledajte, ljudi, kak se dvoje ljubi!!

Kad se pjeva predzadnji stih, dodje onaj, te je u kolu, k djevojci, ili obratno, ako je djevojka u kolu, k momku, pa ga povuče u kolo i ondje poljubi, dok se cijelo kolo hitrije okreće, pjevajuć zadnji stih. Koje je dobilo poljubac, ostane u sredini kola; a koje mu ga je dalo, stupi na njegovo mjesto, pa se kolo dalje kreće pjevajući istu pjesmu. To se nastavlja tako dugo, dok nijesu bili izljubljeni svi članovi kola. Tada se svi postave u red poput lanca te prvak vodi kolo kroz kuću i ostale zgrade, u znak, da se kolo svršilo.

Vanjkušec. „Ja sam telec opal v zdenecu", veli netko iz društva, pa klekne na jastuk: „Koliko klaftri gliboko?" pita drugi član društva. Prvi rekne neki broj. „A tko će te izvaditi iz zdenca?" opet pita onaj drugi. Prvi imenuje djevojku, ako je mladić, a mladića, ako je djevojka. Na to onaj te je imenovan klekne takodjer na jastuk, pa ga poljubi toliko puta, koliko je klaftara pao duboko. Ovaj kleči na jastuku, te nastavi igru, dok se svi redom ne izljube.

Prstenec. Djevojka, obilazeći sve djevojke i momke u društvu koji su posjedali na klupu pa drže ruke složene kao na molitvu, ima u rukama prsten, pa će svakomu po redu otvoriti ruke, a jednomu utisnuti prsten u ruke. Druga djevojka ili momak stoji na strani pa pogadja, u koga se nalazi prsten. Ako pogodi, dijelit će on od sada prsten; ne pogodi li, još će „jednu godinu" pogadjati. Onaj, u koga se našao prsten, ide na njegovo mjesto. Igra se može po volji nastavljati ili prekinuti.

Prelec. Poslije Božića sastaje se mladež svaku večer u drugoj kući, da u zajednici obavi neke poslove, da ne mora svak kod kuće paliti svijeću, i da se pozabave. Mladje djevojke prave kudjelju, starije predu konoplju i lan. Momci motaju predju ili pak „čehaju" perje. Pri tom poslu pripovijedaju se pripovijetke, zbijaju se šale, pjevaju se pjesme, a tko umije, svira harmoniku, da ne bi tko u društvu zadrijemao pri poslu: Tu se daje mladom svijetu prilika, da se upozna i zaljubi. „Prelec" traje pod nadzorom kućedomaćine i njegove žene od večere pa do ponoći. Biva pak to od Božića do Josipova.

Kotačanje. To je običajna igra za one dječake, koji još ne spadaju u kolo. Oni se sastaju na ulici u nedjelju poslije večernice. Svaki ima u ruci „kluku"-, t. j. kvrgast kolac. Naprave veliko kolo, u kojem je jedan od drugoga dosta daleko. Jedan uzme drven kotač, pa ga zatjera u kolo. Svaki udari kotač, kada pokraj njega prolazi, klukom, i potjera dalje. Kotač ne smije izaći iz kola.

[1] Ili već kako bude ime mladenčevo i mladenkino

[2] Željezo kojim iznose i unose lonce u peć

[3] Pred nekoliko godina pohara tuča cijeli kraj oko Vidovca blizu Varaždina, pa seljaci vjerovahu, da im je župnik stvorio tuču; toga radi župnik nije smio duže vrijeme da izlazi iz kuće, bojeći se seljaka. I.M.

[4] Posve isto pričaju i po Primorju. I.M.

[5] Ovu je pjesmu naštampao Luka Ilić g. 1864. u „Nar. slav. običajima" na str. 211, a medju kajkavce je dospjela iz Slavonije. Pjesama, koje se samo u kolu pjevaju, ima u opće malo, pa se pjevaju obične narodne pjesme, što pokazuju i one te ih priopćuju u ovom zborniku naši suradnici iz Dalmacije i Slavonije. Po Dalmaciji i po hrvatskom Primorju, n. p. u Novom, pjevaju u kolu i Kačićeve pjesme. Već se i po Slavoniji pjevaju u kolu pjesme, ispjevane od obrazovanih ljudi. Tako je prošle godine izdao Josip Lovretić svoje: „Pjesmice za igru u kolu" (Djakovo 1896), koje su kolale u rukopisu po Slavoniji, te su ih primali kao narodne. I.M.

dr. Rudolf HORVAT

USPOMENE IZ MOJE MLADOSTI

(PRIREĐENI RUKOPIS)

Premda već 52 godine stalno boravim u drugim gradovima, ipak sam duhom svaki dan u Koprivnici, gdje sam se rodio 14. ožujka 1873. Tamo sam sproveo svoje djetinjstvo i jedan dio svoje mladosti; zato mi je Koprivnica najmilija od svih gradova u Hrvatskoj. Odbor za osnutak "Muzeja grada Koprivnice" zamolio me je, da za prvi broj muzejskoga "Glasnika" napišem članak pod naslovom: "Uspomene iz moje mladosti". Odazivajući se toj želji, priopćujem evo nekoliko svojih uspomena.

Pučku sam školu polazio u onoj zgradi, koja je godine 1892, preudešena i dograđena za gradsko poglavarstvo (magistrat). Školska je godina tada počinjala 16. listopada, jer su školski praznici trajali od 15. kolovoza do 15. listopada, da učenici i učenice uzmognu svojim roditeljima pomagati kod berbe kukuruza i vinograda. Tako sam ja 16. listopada 1879. prvi put stupio u školu, gdje mi je učiteljem bio Đuro Ester, poznati hrvatski književnik i rođen Koprivničanac. U drugim su razredima podučavali učitelji Josip Kirar, Mijo Židovec i Franjo Šalamun, koji je podjedno bio ravnatelj pučke škole. Dječački su razredi bili u prvom katu, a djevojački u prizemlju školske zgrade.

U prvom je razredu bilo oko 40 dječaka. Polovicu su mojih drugova činili sinovi poljodjelaca iz koprivničkih predgrađa (Banovci, Brežanec, Dubovec, Futakovec, Krupčina, Miklinovec i dr.). Drugu smo polovicu činili sinovi koprivničkih obrtnika, trgovaca i činovnika. Ester nas je naučio čitati, pisati i računati, pa je time postao našim najvećim dobrotvorom iza naših dragih roditelja. Tada je vladalo pravilo da svaki